

УДК 378.016:78](477)

РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

О. В. Попова, О. В. Єгорова

DEVELOPMENT OF GENERAL CULTURE IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS DURING THEIR EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

O. Popova, O. Yehorova

Стаття присвячена проблемі розвитку загальної культури у здобувачів вищої педагогічної освіти в позааудиторній діяльності, актуальність якої обумовлюється процесами інтеграції та модернізації, що відбуваються у суспільстві та освіті; поглибленням суперечностей між вимогами, що пред'являються до особистості та діяльності сучасної людини у формі соціального замовлення суспільства, та фактичним рівнем вказаної культури випускників закладів вищої педагогічної освіти. Обґрунтовується необхідність звернення до культурологічного підходу для розв'язання визначених суперечностей. Феномен загальної культури визначено як інтегроване новоутворення особистості, що є результатом засвоєння нею системи знань про світ культури, відповідних умінь, цінностей, ставлень, сформованості певних морально-особистісних якостей, що дає можливість їй правильно визначати роль культури в житті сучасної людини, адекватно орієнтуватися в її продуктах, а також узгоджувати свою поведінку з моральними нормами й культурними цінностями. Обґрунтовано педагогічний потенціал позааудиторної діяльності для розвитку загальної культури майбутніх учителів. Поняття «позааудиторна діяльність» трактується як спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах навчального процесу, формування у здобувачів освіти творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок. Виокремлено специфічні ознаки позааудиторної діяльності здобувачів освіти. Підкреслюється, що позааудиторна діяльність, більшою мірою впливає на особистісний розвиток, і саме ця діяльність має найбільшу кількість ступенів свободи, саме в цій діяльності відбувається більш тісне міжособистісне неформальне спілкування студентів, викладачів, адміністрації ЗВО, культурне збагачення та духовне самозміцнення особистості, розвиток смаків тощо. У статті визначено умови успішної організації позааудиторної діяльності, спрямованої на загальнокультурну підготовку здобувачів вищої педагогічної освіти, а також знання й уміння, які характеризують загальну культуру сучасного вчителя. Запропоновано сукупність форм і методів, які сприяють розвитку загальної культури майбутніх учителів. Визначено перспективи подальших розвідок, які автори вбачають у науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці цілісної системи позааудиторної діяльності з розвитку в майбутніх вчителів загальної культури та розробленні науково-методичного забезпечення такої системи.

Ключові слова: здобувач вищої педагогічної освіти, культурологічний підхід, загальна культура, позааудиторна діяльність, заклад вищої педагогічної освіти, форми, методи.

The article is devoted to the problem of the development of general culture in students of pedagogical higher education institution during their extracurricular activities, the relevance of which is determined by the processes of integration and modernization taking place in the society and education; the deepening of contradictions between the requirements placed on a personality and activity of a modern person in the form of social demand and the actual level of the mentioned culture in graduates of pedagogical higher education institution. The need to turn to the cultural approach to resolve the identified contradictions is substantiated. The phenomenon of general culture is defined as an integrated new formation of a personality, which is the result of their assimilation of the system of knowledge about the world of culture, relevant skills, values, attitudes, the formation of certain moral and personal qualities, that give them an opportunity to define correctly the role of culture in the life of a modern person, to adequately navigate in its products, as well as to align their behavior with moral norms and cultural values. The pedagogical potential of extracurricular activities for the development of general culture of future teachers is substantiated. The concept of "extracurricular activities" is interpreted as specially organized and targeted extracurricular classes and a system of cognitive and educational activities, the purpose of which is to deepen and expand the knowledge obtained in the educational process, the formation of students' creative abilities, scientific interests, various abilities and skills. Specific characteristics of extracurricular activities of students of pedagogical higher education institutions are singled out. It is emphasized that extracurricular activities have a great influence on personal development, that the mentioned activity has the largest number of degrees of freedom, that during this activity closer interpersonal informal communication of students, teachers, administration of a higher education institution, cultural enrichment and spiritual self-strengthening of a person, development of tastes, etc. take place. The article defines the conditions for the successful organization of extracurricular activities aimed at general cultural training of students of pedagogical higher education institutions, as well as knowledge and skills that characterize the general culture of a modern teacher. A collection of forms and methods that contribute to the development of the general culture of future teachers is proposed. The authors see the prospects of further explorations in the scientific substantiation and experimental verification of a complete system of extracurricular activities for the development of general culture in future teachers and the development of scientific and methodological support for such a system are determined.

Key words: student of pedagogical higher education institution, cultural approach, general culture, extracurricular activity, pedagogical higher education institution, forms, methods.

Постановка проблеми. Виклики, що постали перед сучасною системою освіти України, які зумовлені останніми подіями (пандемія, воєнний стан), що негативно позначилося на духовно-культурній сфері українського суспільства, вимагають підвищеної уваги освітян до проблеми виховання та формування інтелектуального та творчого потенціалу особистості у закладах вищої педагогічної освіти. Саме у ЗВО, пройшовши школу громадських організацій, об'єднань, творчих колективів, майбутні вчителі набувають міцних життєвих орієнтирів, навичок організатора, професійно-особистісних якостей, необхідних для повноцінної партисипативної взаємодії у різних сферах професійно-педагогічної діяльності, опановують загальну культуру як універсальну базу для формування інноваційного педагогічного мислення та світогляду. Отже, для вирішення завдань загальнокультурного характеру в ЗВО необхідно створювати умови для всебічного

розвитку особистості майбутніх педагогів, оволодіння ними загальною культурою як основою їхньої повноцінної самореалізації в професії і житті.

Крім того, актуальність вирішення завдання формування загальної культури майбутнього вчителя в процесі його навчання в ЗВО обумовлена процесами інтеграції та модернізації, що відбуваються у суспільстві та освіті; поглибленням суперечностей між вимогами, що пред'являються до особистості та діяльності сучасної людини у формі соціального замовлення суспільства, та фактичним рівнем означеної культури випускників закладів вищої педагогічної освіти.

Сьогодні все більше усвідомлюється необхідність у педагогічних працівниках нового типу, схильних до функціонування в нових соціально-економічних умовах, що поєднують високий рівень культури, освіченості, інтелігентності та професійної компетентності. Зазначені характеристики визначають перспективну лінію розвитку та виховання самостійної особистості у системі вищої педагогічної освіти. Необхідність реалізації вказаних перспектив професійної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти поглиблюється з огляду на жакливі наслідки військових дій у нашій країні, які негативно позначилися на вихованні учнівської та студентської молоді, на формуванні в них загальнокультурних цінностей тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми. Ідеї та положення *культурологічного підходу*, який у науковій літературі розглядається як засіб модернізації освіти за допомогою її звернення до особистості, урахування змістових механізмів особистісного існування людини в культурі, як основа для породження культурних змістів і їх особистісного розуміння, знайшли висвітлення в працях А. Губа (2009), І. Зязюн (2010), Н. Колесник (2014), О. Кучерявий (2019), Н. Саєнко (2012), Т. Шахрай (2012) та багатьох інших учених. Різні аспекти загальнокультурної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі майбутніх учителів у педагогічних університетах, висвітлено в працях Д. Гончарова (2014). Виховні можливості позааудиторної діяльності для професійної, у тому числі загальнокультурної, підготовки майбутніх учителів у ЗВО проаналізовано в працях О. Беякової (2015), А. Денисенко (2003), Т. Децюк, А. Дударенко (2018), О. Єгорової (2022) та ін.

Аналіз наявних публікацій з досліджуваної теми дає підстави свідчити, що на сучасному етапі педагогічна наука і практика спрямовані на розв'язання проблем удосконалення методів і форм професійної підготовки майбутніх фахівців, розроблення і впровадження технологій навчання й виховання, спрямованих на забезпечення особистісно орієнтованого підходу в професійному навчанні, цілісний розвиток особистості здобувача освіти.

Наявні дослідження складають серйозний науково-теоретичний базис для розробки теми нашого дослідження. Проте, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень щодо застосування культурологічного підходу до підготовки майбутніх учителів, проблема формування саме загальної культури студента педагогічного

ЗВО не набула теоретичної та практичної завершеності. Крім того, можемо стверджувати, що педагогічний потенціал позааудиторної роботи зі здобувачами вищої педагогічної освіти в сучасних умовах не отримав належної реалізації, і значення означеної роботи студентів як фактору їхнього загальнокультурного розвитку досліджено недостатньо.

Проведений аналіз наукових публікацій та освітньої практики педагогічних ЗВО дає можливість констатувати наявність невирішених об'єктивних суперечностей, які мають місце в теорії та практиці професійної підготовки майбутніх учителів, головні з яких:

– між потребою суспільства у високому рівні загальної культури випускника педагогічного ЗВО та недостатньою розробленістю науково-методичної системи забезпечення означеної культури;

– між наявним культурно-розвивальним потенціалом позааудиторної роботи щодо розвитку загальної культури майбутніх учителів та недостатнім рівнем реалізації цього потенціалу в освітній практиці сучасних педагогічних ЗВО.

Необхідність усунення зазначених суперечностей зумовила пошук шляхів розв'язання порушеної проблеми, результати якого відбито в цій статті.

Мета статті – розкрити значення культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів, з'ясувати педагогічний потенціал позааудиторної роботи для розвитку їхньої загальної культури та запропонувати навчально-методичній інструментарій забезпечення досліджуваного процесу.

Виклад основного матеріалу. Вище зазначені виклики, що постали перед сучасною освітою, вимагають суттєвих перетворень у підготовці вчителя нової формації, учителя як носія високої культури, духовності, національної гідності, здатного до особистісного культурного зростання, підвищення власної ерудиції та кругозору, накопичення й передачі молодому поколінню справжніх загальнолюдських цінностей. Вирішення цих завдань вимагає звернення до культурологічного підходу до професійної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти, формування в них загальної культури, яка, у свою чергу, передбачає формування високих культурних потреб та інтересу до вдосконалення свого культурного рівня (обізнаності в мистецькій сфері, літературі, дотримання правил спілкування тощо (Машкіна та ін., 2016).

Культурологічний підхід до професійної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти спрямований на діалог із культурою особистості як її творця, здатного до культурного самовдосконалення (Губа, 2009). Такий підхід актуалізує загальнолюдський зміст педагогічної діяльності й здатність передбачати її наслідки, що вказує на його прогностичний і світоглядний потенціал та має принципове значення для професійної діяльності майбутнього вчителя.

Указані перетворення в освітній сфері необхідно пов'язати з переходом до культуротвірної функції освіти і педагогіки, яка має спрямовуватися на формування майбутнього педагога як «людини культури». Уважаємо, що аналізуючи педагогічні

факти та явища культурних процесів минулого, сучасного та майбутнього, слід відштовхнутися від загально філософського тлумачення поняття «культура» як специфічного способу організації та розвитку людського буття,

У філософії виділено кілька рівнів аналізу феномену культури – на рівнях суспільства, соціальних груп та окремої особистості. Особистісний рівень культури залежить від культурного рівня суспільства, від ступеня зацікавленості суспільства в розвитку здібностей, нахилів своїх членів. При цьому індивідуальність не нівелюється, а, навпаки, активно розвивається, виявляючи свої можливості.

Поняття «культури» у психології розглядається як явище, що дає можливість акумулювати духовну енергію людини, дати імпульс самопізнання, самореалізації, визначити межі поведінки.

У педагогічній науці культура трактується як 1) велике багатство, накопичене людством у сфері духовного і матеріального життя людей, вищий прояв сил і здібностей людини, будь-якого народу, нації, класу, суспільства; 2) освіченість, начитаність, освіченість, вихованість, а також сукупність умов життя, що відповідає потребам людини; 3) освіта (розумова та моральна).

Аналіз наукових праць із проблеми дослідження дає можливість стверджувати, що поняття «загальна культура особистості» характеризується наявністю параметрів, що визначають готовність особистості культурно розвиватися незалежно від особливостей вузькоспеціальних видів діяльності, виконувати широкий спектр соціальних ролей без конкретної професійної діяльності.

Із урахуванням різних наукових позицій щодо визначення суті поняття «культура» феномен *загальної культури педагога* розглядаємо як інтегроване особистісне новоутворення, що акумулює в собі систему різноаспектних знань у сфері культури, відповідні практичні компетенції, систему ставлень до навколишньої дійсності, цінностей, морально-етичних і духовних якостей, що дає можливість людині узгоджувати свою поведінку з моральними нормами й культурними цінностями суспільства, правильно визначати роль культури в життєдіяльності цивілізованої людини, адекватно орієнтуватися в культурних надбаннях та транслювати їх майбутнім поколінням.

У процесі наукового пошуку, визначаючи зміст загальної культури, виокремлено знання і вміння, які складають загальну культуру сучасного педагога. До загальнокультурних відносимо, передусім, такі *знання*: морально-етичних категорій, функції моралі в суспільстві; основ педагогічної етики як системи норм професійної деонтології; норм етикету повсякденного спілкування; течій, концепцій і тенденцій світової і національної духовної культури; кращих зразків світового й національного мистецтва і літератури, видів і жанрів образотворчого та музичного мистецтва тощо.

Майбутній учитель як високоосвічений фахівець, інтелігентна особистість має опанувати такими загальнокультурними *вміннями*: користуватися етичним

знанням, застосовувати моральні норми до особливостей ситуації, що склалася; нести відповідальність за наслідки своєї професійної діяльності; виконувати норми етикету; аналізувати соціально значущі проблеми і процеси, факти і явища суспільного життя; орієнтуватися в багатстві надбань світової та національної культур; збагачувати свою ерудицію та світогляд шляхом самоосвіти в галузі літератури та мистецтва, давати пояснення різноманітним концепціям розвитку світової культури; інтерпретувати різні види та жанри образотворчого та музичного мистецтва (Гриньова, 2002; Саєнко, 2012 та ін.).

Особливе місце в загальній культурі педагога займає культура спілкування – повсякденного, професійного, ділового, міжнаціонального. Це вимагає опанування здобувачами вищої педагогічної освіти *знаннями* норм усної і писемної літературної української та іноземної мови в галузі особистісного та професійного спілкування, правил оформлення ділових документів, особливостей проведення ділових переговорів; особливостями вербальної, паравербальної, невербальної комунікації, рис культурного транснаціоналізму, культури міжнаціонального спілкування, традицій народів світу тощо (Саєнко, 2012; Попова і Таможська, 2016 та ін.).

У сфері особистісної, професійної та міжкультурної комунікації здобувачі вищої педагогічної освіти мають опанувати такими *вміннями*: дотримуватися норм сучасної літературної мови, користуватися усною і писемною формами ділової і побутової української та іноземної мови; логічно і послідовно формулювати думки, адаптуватися до різних цінностей у ситуації співіснування різноманітних культур, взаємодіяти з людьми різних традицій, вступати до діалогу культур, відмовлятися від культурної монополії та відкидати стереотипи відносно інших народів, толерантно ставитися до представників будь-якої нації та релігії, розв'язувати міжетнічні конфлікти тощо (Белякова, 2015; Саєнко, 2012; Попова і Таможська, 2016 та ін.).

У нашому дослідженні загальна культура розглядається стосовно людини як способу її життєдіяльності в усіх проявах цієї життєдіяльності – соціальної, трудової, інтелектуальної, поведінкової тощо, та проблеми співвідношення культури й освіти, культури та діяльності.

Як слушно відзначає Т. Шахрай, поняття «культура» і «освіта» є дотичними, проте досить різними – якщо культура ґрунтується на знаннях і практичних вміннях, то освіта – на знаннях, розумінні, свідомості. Культуру педагога слід розглядати як механізм, котрий не тільки регулює й регламентує професійну поведінку та життєдіяльність учителя, водночас він самий є носієм культури та її ретранслятором. (Шахрай, 2012).

Категорії «культура» і «діяльність» історично взаємообумовлені, про що переконує еволюція людської діяльності. Отже, освоєння особистістю культури передбачає опанування нею способами практичної діяльності та навпаки. Саме діяльність виступає ядром теорії культури. Удосконаленню культури людства

сприяє розвиток і вдосконалення людської діяльності, адже саме в процесі діяльності створюються та закріплюються кращі зразки й надбання культури, а особистість виступає її суб'єктом, який визначає найбільш пріоритетні, прогресивні види діяльності та способи її здійснення.

З огляду на зазначене вище, можна зробити висновок, що загальну культуру особистості можна формувати і розвивати тільки в діяльності за умови її активної позиції у цьому процесі.

Значний дидактичний і виховний потенціал для розвитку загальної культури майбутніх учителів має позааудиторна робота / діяльність, яка є логічним продовженням аудиторних занять і проходить паралельно з ними. Позааудиторна діяльність є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх учителів (Децюк & Дударенко, 2018).

У педагогічних словниках поняття «позааудиторна діяльність» тлумачиться як система пізнавальних і виховних заходів; як спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах освітнього процесу, формування у здобувачів освіти творчих здібностей, пізнавальних і наукових інтересів, різноманітних практичних компетенцій (Шапран, 2013).

Значний педагогічний потенціал для розвитку загальної культури майбутніх учителів має позааудиторна діяльність. Це обґрунтовуємо тим, що вона сприяє створенню умов для особистісного розвитку здобувачів освіти та їхньої самореалізації, допомагає майбутнім педагогам поглиблювати загальнокультурні знання, проявляти ініціативу та самостійність, сприяє всебічному розвитку, задовольняє культурні запити здобувачів освіти та стимулює їхню пізнавальну й творчу активність тощо (Єгорова, 2022).

Отже, позааудиторну діяльність у контексті порушеної проблеми розглядаємо як взаємопов'язану діяльність учасників освітнього процесу, яка є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх учителів, здійснюється у вільний від аудиторних занять час, створює умови для поглиблення загальнокультурних знань, розширення світогляду, вироблення норм і правил культурної поведінки, культури міжособистісного і міжнаціонального спілкування, загальнокультурного розвитку та саморозвитку.

Позааудиторна діяльність має свою специфіку, логіку, функції, принципи, зміст, форми, методи, критерії оцінки результатів діяльності. На підставі аналізу психолого-педагогічних праць із проблеми дослідження, ми виокремлюємо такі ознаки позааудиторної діяльності здобувачів освіти:

- тісний зв'язок з аудиторною та науково-дослідною діяльністю здобувачів освіти;
- свобода вибору форм та ступеня участі в тій чи іншій діяльності на основі добровільності;

- усвідомлення особистісних та професійних цінностей діяльності завдяки власному сприйняттю;
- організація позааудиторної діяльності у вільний від навчання час (не вимагає включення до навчального плану та обов'язкового програмного мінімуму);
- особиста ініціатива майбутнього фахівця; співпраця студентів і викладача на партнерських засадах;
- широке використання методів стимулювання активності учасників позааудиторної діяльності;
- цікавість, новизна змісту, форм та методів роботи;
- гнучкість організаційних форм.

З огляду на зазначене вище, робимо висновок, що позааудиторна діяльність в змозі задовільнити запити та інтереси кожного здобувача. Крім того, позааудиторна діяльність, на наш погляд, більшою мірою впливає на особистісний розвиток, і саме ця діяльність має найбільшу кількість ступенів свободи, саме в цій діяльності відбувається більш тісне міжособистісне неформальне спілкування і взаємодію майбутніх учителів із викладачами, представниками адміністрації ЗВО, керівниками студентських центрів та творчих об'єднань тощо; культурне збагачення та духовне самозміцнення особистості, розвиток смаків тощо. Усе це, своєю чергою, стимулює цільову самоосвіту, самопізнання і самореалізацію, які будуть продовжені і поза педагогічного впливу. Такий «міст» у майбутнє педагогічної професії, заснований на індивідуальному спектрі інтересів студентів, необхідний, оскільки педагог – це не лише фахівець з предмету, а й організатор власної життєдіяльності та життєдіяльності учнів (Гончаров, 2014).

Для успішної організації позааудиторної діяльності необхідно дотримуватися низки умов, до яких дослідники відносять такі:

- відхід від традиційних навчальних форм роботи, які викликають нудьгу та втому й не сприяють розвитку ініціативи та самостійності здобувачів освіти;
- залучення у групу учасників ініціативних, інтелектуальних, які мають мотивацію на професійно-педагогічну підготовку та особистісний розвиток;
- робота в групах, яка для більшості учасників є найкращою формою реалізації особистісного потенціалу;
- створення умов для практичної перевірки отриманих теоретичних знань;
- можливість створення активної групової структури, не пов'язаної формальними рамками освітнього процесу. Така група за потребою може бути поділена на оптимальні, з точки зору педагогічної доцільності та психологічної сумісності та доповнюваності, функціональної компактності та взаємозамінності;
- здатність групи до ротації, обумовленої широкими контактами із зовнішнім середовищем;
- створення сприятливої психологічної обстановки, зняття бар'єрів, що заважають самовираженню особистості.

У процесі загальнокультурної підготовки під час позааудиторної діяльності доцільно використовувати такі форми і методи формування загальнокультурних компетенцій: активні (складання «портфоліо», case-study); інтерактивні (дискусії, дебати, тренінги, ігрові технології, усні журнали, заочні подорожі, творчі вечори, творчі вітальні та ін.). Надзвичайно ефективними для розвитку загальної культури майбутніх педагогів є участь їх у роботі органів студентського самоврядування, у роботі студентських гуртків і клубів, а також участь у пізнавальних екскурсіях, відвідуванні театрів, музеїв, інших соціокультурних установ.

Підкреслимо, що робота з розвитку загальної культури майбутнього вчителя в процесі позааудиторної діяльності вимагає дотримання принципу системності й систематичності та забезпечення диверсифікації форм, методів навчання й виховання.

Висновки. Актуальність проблеми розвитку загальної культури майбутнього вчителя в процесі його навчання у ЗВО зумовлена процесами інтеграції та модернізації, що відбуваються в суспільстві та освіті; загостренням суперечностей між вимогами, що пред'являються до особистості та діяльності сучасного педагога у формі соціального замовлення суспільства, та фактичним рівнем вказаної культури випускників закладів вищої педагогічної освіти.

Загальну культуру вчителя визначено як інтегроване особистісне новоутворення, що акумулює в собі систему різноаспектних знань у сфері культури, відповідні практичні компетенції, систему ставлень до навколишньої дійсності, цінностей, морально-етичних і духовних якостей, що дає можливість людині узгоджувати свою поведінку з моральними нормами й культурними цінностями суспільства, правильно визначати роль культури в життєдіяльності цивілізованої людини, адекватно орієнтуватися в культурних надбаннях та транслювати їх майбутнім поколінням.

Значний педагогічний потенціал для розвитку загальної культури майбутніх учителів має позааудиторна діяльність. Вона, по-перше, є одним із потужних засобів загальнокультурної підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності; по-друге, загальнодоступна, її успішність залежить від оригінальності, унікальності, здібності та досвіду; по-третє, організується у межах вільного часу здобувачів освіти та впливає їх загальнокультурний розвиток. Добровільна участь здобувача освіти в позааудиторній діяльності дає можливість зрозуміти його життєві, професійні, культурні наміри та домагання, що, у свою чергу, дає змогу забезпечити правильний педагогічний супровід кожного студента у його загальнокультурному розвитку.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробленні, науково-теоретичному обґрунтуванні цілісної системи позааудиторної діяльності з майбутніми вчителями з розвитку в них загальної культури, розробленні науково-методичного забезпечення такої системи та його експериментальній перевірці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Белякова, О. С. (2015). *Загальнокультурна підготовка майбутніх вчителів в освітньому процесі педагогічних університетів* [Неопубл. автореф. дис. канд. пед. наук]. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- Гончаров, Д. О. (2014). *Підготовка майбутніх учителів до виховної роботи в процесі організації студентського самоврядування* [Неопубл. дис. канд. пед. наук]. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- Гринева, В. Н. (2002). Педагогическая культура преподавателя. Харків: Основа.
- Губа, А. В. (2010). *Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти* [Автореф. дис. д-ра пед. наук, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка]. <https://dspace.lgpu.org/xmlui/bitstream/handle/123456789/3003/Gyba.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Денисенко, А. О. (2003). Організаційна робота кураторів у виховній системі педагогічного вузу. *Теорія та методика виховання та навчання*, (11), 123–129.
- Децюк, Т. М. & Дударенко, А. А. (2018). Форми та методи позааудиторної роботи студентів у вищих навчальних закладах. *Молодий вчений*, 3(55), 80–83. <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/download/4896/4808>
- Єгорова, О. В. (2022). Формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів англійської мови в процесі позааудиторної роботи. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, (59), 29–40. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.59.03>
- Зязюн, І. А. (2008). Універсальність та інтерактивність культури в освітньому просторі інформаційного суспільства. У *Ставропігійські філософські студії. ULTIMA RATIO: присвячується 555-річчю першої писемної згадки про Львівське Братство та його школи* (с. 230–244). Львівський Ставропігійон. <https://lib.iitta.gov.ua/3357/1/зязюн3.pdf>
- Колесник, Н. Є. (2014). Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування предметно-перетворювальної компетентності учнів. *Андрогогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання*, (5), 106–111. <http://eprints.zu.edu.ua/16992/1/колесник.pdf>
- Кучерявий, О. Г. (2019). Феномен професійно-педагогічної культури: аспект терміносистеми її теорії у цілісному вимірі. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, (1), 81–86. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2621165>
- Машкіна, С. В., Усатенко, Т. П., Хомич, Л. О., & Шахрай, Т. О. (2016). *Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності*. ІПООД НАПН України. <https://core.ac.uk/download/pdf/141487946.pdf>
- Попова, О. В., & Таможська, І. В. (2016). *Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю (на матеріалі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін)*. Середняк Т. К.
- Попова, О. В., Цапко, А. М. (2022). Екстеріоризація лідерського потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі формування у них активної соціальної позиції. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (1), 285–292. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-1-43>.

- Сасенко, Н. В. (2012). *Теоретичні та методичні засади культурологічної підготовки майбутніх інженерів* [Неопубл. автореф. дис. д-ра пед. наук]. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- Слесик, К. М. (2014). *Система формування етичної культури учнів основної школи у процесі навчання гуманітарних предметів* [Неопубл. автореф. дис. д-ра пед. наук]. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
- Шапран, О. І. (Ред.). (2013). *Словник термінів з професійної освіти*. КСВ.
- Шахрай, Т. (2012). Теоретичні основи культурного розвитку особистості майбутнього педагога. У *Культурологічна складова професійного розвитку педагога* (с. 56–65). Лисенко М. М.

REFERENCES

- Bieliakova, O. S. (2015). *General cultural training of future teachers in the educational process of pedagogical universities* [Unpublished extended abstract of candidate's thesis]. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.
- Honcharov, D. O. (2014). *Training of future teachers for educational work in the process of organizing student self-government* [Unpublished candidate's thesis]. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.
- Hryneva, V. N. (2002). *Pedahohycheskaia kultura prepodavatel'ia* [Pedagogical culture of the teacher]. Kharkiv: Osнова.
- Huba, A. V. (2010). *The theoretical-methodical grounds of administrative culture forming of future educational manager* [Doctoral dissertation, Luhansk Taras Shevchenko National University]. <https://dspace.lgpu.org/xmlui/bitstream/handle/123456789/3003/Gyba.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Denysenko, A. O. (2003). Orhanizatsiina robota kuratoriv u vykhovnii systemi pedahohichnoho vuzu [Organizational work of curators in the educational system of a pedagogical university]. *Teoriia ta metodika navchannja ta viovannja*, (11), 123–129.
- Detsiuk, T. M. & Dudarenko, A. A. (2018). Forms and methods of extracurricular work of students in higher educational institutions. *Young Scientist*, 3(55), 80–83. <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/download/4896/4808>
- Yehorova, O. V. (2022). Formation of socio-cultural competence in future english language teachers in the process of extracurricular work. *Zasobi navčal'noj ta naukovo-doslidnoï roboti*, (59), 29–40. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.59.03>
- Ziaziun, I. A. (2008). Universalist ta interaktyvnist kultury v osvithomu prostori informatsiinoho suspilstva [Universality and integrability of culture in the educational space of the information society]. In *Stauropagic philosophical studios. ULTIMA RATIO: dedicated to the 555th anniversary of the first written mention of the Lviv Brotherhood and its school* (p. 230–244). Lviv Stavropigion University. <https://lib.iitta.gov.ua/3357/1/ziaziun3.pdf>
- Kolesnyk, N. Ye. (2014). Kulturolohichni pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do formuvannia predmetno-peretvoriivalnoï kompetentnosti uchniv [Cultural approach in the preparation of future primary school teachers to the formation of subject-transforming competence of students]. *Andrahohichni visnyk: Naukove elektronne periodychnne vydannia*, (5), 106–111. <http://eprints.zu.edu.ua/17003/1/Андрагогичний%20висник%205.pdf>

- Kucheriavyi, O. H. (2019). Phenomenon of professional and pedagogical culture: the aspect of the terminology of its theory in a holistic way. *Bulletin of the T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"*, (1), 81–86. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2621165>
- Mashkina, C. V., Usatenko, T. P., Khomych, L. O., & Shakhrai, T. O. (2016). *Teoretychni zasady kulturolohichnoho pidkhodu u pidhotovtsi pedahoha do vykhovnoi diialnosti* [Theoretical foundations of the cultural approach in teacher training for educational activities]. Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. <https://core.ac.uk/download/pdf/141487946.pdf>
- Popova, O. V., & Tamozhska, I. V. (2016). *Formuvannia vmin dilovoho spilkuvannia maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnoho profilu (na materialy vyvchennia sotsialno-humanitarnykh dystsyplin)* [Formation of business communication skills of future technical specialists (on the basis of the study of social and humanitarian disciplines)]. Dnipropetrovsk: Seredniak T. K.
- Popova, O. V., Tsapko, A. M. (2022). Exteriorization of leadership potential of higher education seekers in the process of their forming active social position. *Pedagogical Sciences: Theory and Practice*, (1), 285–292. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-1-43>.
- Saienko, N. V. (2012). *Theoretical and methodical principles of cultural training of future engineers* [Unpublished extended abstract of doctoral dissertation]. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.
- Slesyk, K. M. (2014). *The system of forming the ethical culture of elementary school students in the process of teaching humanitarian subjects* [Unpublished extended abstract of doctoral dissertation]. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.
- Shapran, O. I. (Ed.). (2013). *Slovnnyk terminiv z profesiinoi osvity* [Dictionary of terms for professional education]. KSV.
- Shakhrai, T. (2012). *Teoretychni osnovy kulturnoho rozvytku osobystosti maibutnoho pedahoha* [Theoretical foundations of the cultural development of the personality of the future teacher]. In *Kulturolohichna skladova profesiinoho rozvytku pedahoha* (p. 56–65). Lysenko M. M.

Попова Олена Володимирівна

Доктор педагогічних наук, професор;
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди.
Харків, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1611-5956>

e-mail: tubaeva07@gmail.com

Єгорова Олена Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійського
усного і писемного мовлення
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Харків, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9103-5118>

e-mail: 7egorovaelena777@gmail.com

Popova Olena Volodymyrivna:

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Professor of the Department of Osvitology
and Innovative Pedagogy, H. S. Skovoroda
Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine

Yehorova Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Associate Professor at the
Department of English Oral and Written
Speech Practice, H. S. Skovoroda Kharkiv
National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine